

GORGIIJA O JEZIKU I RAZUMEVANJU

U dijalogu koji nosi ime ovog slavnog sofiste sa Sicilije iz druge polovine petog veka pre nove ere Platon beleži da je sam Gorgija smatrao govor glavnim predmetom svoje retoričke veštine. Poznata je i Gorgijina misao da je govor veliki moćnik. Već na osnovu toga, a i podatka da je u nekim oblastima antičke Grčke glagolu 'govoriti' (ῥητορεύειν) bilo sinonimno 'gorgijanirati' (γοργιάζειν), izgleda da se sme pomisliti kako je ovaj stari profesor i diplomata tvrdio verovao u verodostojnost i svemoć jezičkog izražavanja. Ali kako je on u svom dugovekom životu bio i filosof, ostavio nam je, doduše posredno, spomena o svojim veoma ozbiljnim sumnjama u mogućnosti saopštavanja istine pomoću jezika, što se, u stvari, samo logično nastavlja na prethodne teze da ništa ne postoji i da se ništa ne može saznati. Ove poznate Gorgijine misli, sadržane i zadržane u svakom kasnijem teorijskom nihilizmu i skepticizmu, nama su, na žalost, poznate tek iz izvora sastavljenog blizu sedamsto godina posle vremena kad ih je Gorgija formulisao. To je *Sedma knjiga* spisa Seksta Empirika *Adversus mathematicos*, najčešće citirana kad je reč o Gorgiji. Reče se pominje drugi tekst, nekad pripisivan Aristotelu, koji je sastavljen po svoj prilici skoro dvesto godina pre Seksta, čiji je peripatetički autor imao više mogućnosti da dođe do autentičnog Gorgijinog spisa *O prirodi ili o nebiću*. To je *Traktat o Melisu, Ksenofanu i Gorgiji*, koji je, u terminološkom pogledu, bliži filozofskom rečniku Gorgijinog petog veka nego što je slučaj sa Sekstovim izlaganjem).

U sadržinskom pogledu, međutim, oba su ova izvora uglavnom podudarna i saopštavaju nam neka saznanja o jeziku i razumevanju do kojih se u nauci ponovo došlo tek u vreme dosta bliskoga nama.

Iz tih izlaganja jasno je da kao filosof Gorgija polazi od ispitivanja jezika. To su, uostalom, u nešto širem kontekstu, sofisti isicali i kao prvi pedagoški zahtev. Antisten je zapisao da »početak svake instrukcije čini istraživanje jezika«. Kod Gorgije je to jasno na osnovu nekoliko jezičkih parova koje gradi da bi iz njih analogijom zaključivao o nebiću. Te paralele glase:

gledati : predmet viđenja
slušati : predmet čuvenja
misliti : predmet mišljenja.

Za razliku od ovako prevedenih izraza, u grčkom jeziku svaki pojedini par pripada istoj leksičkoj, zapravo, verbalnoj paradigmi, i otud je jasno da Gorgija ovde vrši jezičko poređenje, a ne ontološko uoštavanje.

Đalje se izlaže da mi verujemo u ono što čujemo, a da pri tome ne moramo nešto i videti, i da isto tako verujemo u ono što vidimo, iako pri tome ne moramo ništa čuti. Za Gorgiju iz ovog logično sledi da se ne sumnja u ono što zamislimo, makar pri tome ne bilo mečega da se čuje ili vidi. Tako on zastupa tezu da nema interkorelacije opažaja niti intersenzornog transfera i da za svaku percepciju postoji specifičan kriterijum. Očigledno sa čisto jezičkih razloga Gorgija pravi i stvarni i logički skok u zaključivanju od čulnog na nečulno saznavanje. Posmatran ovako, Gorgija je preteča Aristotela, peripatetičara i stoičara u formalno-logičkom zaključivanju direktno izvedenom iz grčkog jezika i primenjenom na njemu. Poznato je, uzgred da spomenem, da je Gorgijina psihološka definicija tragedije računala sa ἔλεος i φόβος kod gledalaca, iako to obožavaoci aristotelovske tradicije u svom prevelikom i tvrdoglavom poštovanju čak ni danas nikako ne žele da uvažavaju. Sam Aristotel je, u nekim drugim momentima, skromno isticao koliko u logici duguje saznanjima pojedinih sofista, koji su uočili ulogu kopule u logičkom iskazu i formu stava 'imenica + glagol' sa funkcijom subjekta i predikata.

Validnost Gorgijinog lingvističkog kriterijuma u takvom formalno-logičkom zaključivanju bila bi umanjena znatno da je on uočio postojanje sinestezije u grčkom jeziku, čije, inače očigledne, panhrone tendencije i opšte prisustvo, po rečima lingviste Uimana, još ni danas nisu u dovoljnoj meri konstatovani.²⁾ Tim je manje čudno što Gorgija u svoje vreme nije uočio ovaj psihološki i jezički fenomen, već je važnost jezika opasno proširio na gnoseološki i ontološki teren.

Tako Gorgiji ostaje da se izbori sa svojim strogo odeljenim pojedinačnim čulnim saznanjima i njihovim predmetima. Biće je

ono što je predmet opažaja; vidom se opaža ono što se može videti, sluhom ono što se može čuti, a ne obrnuto. Prema tome, nije moguće da se nekome drugome razjašni to što vidimo ili čujemo. I sad Gorgija dolazi do stava koji zvuči izuzetno moderno i koji bi mnogi današnji lingvisti potpisali. On, naime, govori o samosvojnosti jezika u odnosu na svet stvari: »Ono pomoću čega saopštavamo jeste govor, a govor nije predmet i biće; tako da mi ne saopštavamo drugima stvari već govor, koji je nešto drugo nego stvari, koje su van nas i koje se ne mogu identifikovati s govorom (λόγος).« Govor ne ovaploćuje ono što postoji van nas, već se to spoljno obelodanjuje govorom. Niti vid razaznaje zvukove, niti sluh čuje boje, već zvukove; tako je i govor ono što neko govori, a ne boja ili stvar. Stoga se ne može reći da govor postoji na isti način kao što postoje αἰσθητὰ, jer se on razlikuje od njih i mi ga primamo pomoću drugog organa. Govor nikada zapravo ne može ovaplotiti spoljne stvari. To je razlog zašto se ne može govorom drugome saopštiti nešto o biću, čak i kada bi bilo moguće da se sazna.

Sekstovo interesovanje za Gorgijine teorijske sumnje kod ove tačke se završava. Ali pomenuti peripatetički traktat pruža još dosta obaveštenja o Gorgijinom sagledavanju problema jezičkog diskontinuiteta, kako to danas zovu neki lingvisti, (H. Kronasser, Lj. Crepajac), a što na poseban način čini i centralno pitanje u hermeneutici. U čemu se sastoji razumevanje onoga što je saopšteno i kako da se to razumevanje obezbedi. Ili, u formulaciji citiranog teksta, »kako da onaj koji prima saopštenje zamisli isto ono što i onaj koji to saopštenje daje«. (Danas bismo rekli i drukčijim terminima: kako da se dekodira poruka a da se pri tome obezbedi identičnost informacije koja je enkodirana.) Ponovo se potvrde kod Gorgije ontološki argument da, u slučaju kada bi više subjekata istovremeno, a odvojeno, zamišljalo isto, to više ne bi bilo jedno. Doslovno se kaže: »Izgleda, naime, da ni ono što sam subjekt opaža u jednom trenutku nije slično, već zavisi od organa i vremena percepcije, a tim manje može neko drugi u drugo vreme opažati identično što i on.«

Gorgija na osnovu ovoga nije izvukao zaključak o relativnosti jezika ili relativnosti saznanja, već o relativnosti bića. Možda je to jedan od razloga što ovako stimulative pretpostavke o jeziku nisu urodile bogatijim plodom u svoje vreme. Ponekad se kaže da za Gorgiju, kao kasnije za skeptičare, postoji provalija između reči, misli i bića. Ako je tako, onda ta provalija i nema drugu stranu, nasuprot reči i misli.

Da li se sme reći da je Gorgija apsolutizovao jezik? Ima nešto čak paradoksalno u svemu ovome. Jer, kako retor koji je od jezika načinio virtuosno sredstvo ubeđivanja da kao filosof tvrdi kako se drugom ne može ništa saopštiti? Da li je on mutatis mutandis naslutio ono što se potvrđuje u teoriji informacija danas da nije ista količina informacije koja se u običnom jeziku daje i — prima? Svojim čuvenim figurama, poznatim u teoriji književnosti kao »gorgijanski stil«, kao da je želeo da ukaže na posebne psihološke razloge koji utiču na različito doživljavanje jezičke informacije emitovane od strane nekog drugog. Ako se ove njegove misli o jeziku kao nečem posebnom (recimo: sistemu sporazumevanja), što se ne može identifikovati ni sa stvarima ni sa našim čulnim saznanjem o tome (iako on njih »obelodanjuje«), ako se, dakle, posmatraju ne sa filozofskog, već sa lingvističkog stanovišta, postaje manje upadljiva njegova skepsa i manje značajan ton kojim nam je to saopšteno. Prebacivanja ove vrste i danas odnose prevagu nad priznanjem za trezvene i precizne stavove o jeziku ne kao metafizičkom već lingvističkom fenomenu i sredstvu umetnosti. Jer Gorgija je do izvesne mere uočio autonomnost jezika kao specifičnog sredstva za sporazumevanje. Iako jezik ne odslikava stvarnost, te nije pogodno saznajno sredstvo, u okviru samog jezika moguće je uočiti izvesne pravilnosti pomoću kojih se postize određeni utisak na slušaoce. Na ovom nivou Gorgija uspostavlja suptilnu distinkciju u varirajućem količine informacije s obzirom na trenutak saopštavanja i ličnosti kojoj se nešto saopštava. S obzirom na svu kompleksnost jezičke materije, cilj delovanja se bolje postize ako je govornik vešan stilističkih sredstava koje upotrebljava. Otud kod Gorgije klasifikacija i primena stilističko-retorskih figura. Koliko je ovo poteklo iz teorijskih, a koliko iz praktično-govorničkih pobuda, teško je proceniti. (A možda usled još uvek jakih tradicionalnih predrasuda prema Gorgiji i sofisticici uopšte, o Gorgiji i nema kompletne naučne studije, iako se sve više danas može govoriti o rehabilitaciji sofistike.)

Pišući u vreme kada još nije bilo sistematske filozofske i naučne terminologije (u smislu jezičkih naziva s maksimalno određenom denotacijom), Gorgija je uočio relativnost i nesavršenost svakodnevnog govora i ulogu iskustva u razumevanju, odakle rezultira nesaglasnost fonacijske i akustičke slike reči, to jest diskontinuitet jezika.

Prisećam se nekog muzičkog dečjeg festivala, prenošenog preko televizije, na kome je spiker, između ostalog, upitao pobedničku ekipu iz jednog italijanskog gradića kako slonovi zapravo izgledaju. Skoro bez ustezanja, jedan od tih mališana je uzviknuo »Tutti colorati!«. Pa kako da se razumevanje odredi strogo?

1) O tome više u mom radu u *Zivju antići* (XXI/2, 1972) pod naslovom *Nam certe ex vivo Centauri non fit imago* i u doktorskoj disertaciji *Helenska glotologija pre Aristotela* (Dactyl).

2) I pored sve množine radova za pojedine jezike i literature; Bodlerova *Correspondances* i Verlen samo su najpoznatiji primeri estetičkog pristupa problemu sinestezije.